

RIJEČ UREDNICE / A WORD FROM THE EDITOR-IN-CHIEF

Pitanje povijesne, moderne i suvremene institucionalne proizvodnje javnog, društvima i zajednicama namijenjenog, definiranog kao potrebnog, normativnog znanja kojim se uspostavlja jedan diskurzivni poredak, te pitanje individua, tj. društvenih slojeva koji predstavljaju proizvođače tog znanja veoma je široko, teorijski i istraživački već otvoreno.

Trenutak u kojem živimo karakteriše, između ostalog, izražena birokratizacija institucija koje i formalno predstavljaju *certificirane* centre intelektualne proizvodnje, kako se to društvu koje ih finansira predstavlja, znanosti kao (pr)ovjerenog i istinitog, stručnog znanja. Birokrate koji nadziru i vrednuju njegovu proizvodnju i koje su dio vlastodržačkih, tj. struktura političke moći profesionalnu učinkovitost proizvođača znanja mjere danas primarno kroz kvantifikaciju, što je proces u kojem se postiže ubrzanje produkcije ali se na dramatičan način, uzevši u obzir turobnu sliku svijeta u kojem živimo i prirode ljudskosti, otvara pitanje smisla, kvalitete, usmjerenosti i stvarne svrhe tog znanja, njegove relevantnosti i korisnosti za društvo kojemu je barem formalno namijenjeno, te naposljetku i pitanje otuđenosti od društva, gubljenje etičkog, humanističkog, intelektualnog orijentira kod samih proizvođača znanja.

U teoriji i istraživanjima se već odavno otvorilo i pitanje suštinske (povijesne) funkcije ili funkcija nekih znanja/znanosti, napose onih koje su definirane kao društvene i humanističke, i koje su se pokazale dovoljno širokom platformom za djelovanje, s jedne strane, proizvođača znanja koji su radili i proizvodili u harmoničnom suglasju sa centrima imperijalne, kolonijalne (bjelačke i androcentrične), nacionalne, političke, danas sve više i ekonomske moći i dominacije, čije su djelovanje, između ostalog, diskurzivno legitimirali, a zauzvrat bivali društveno povlašteni i privilegirani; te s druge strane onih koji su, polazeći od univerzalnog načela ljudske jednakosti, bez obzira na rasu,

klasu, kulturu i religiju, naciju/etniiju, spol ili seksualnu orijentaciju, propitivali naslijeđene diskurzivne suprastrukture, ideološke koncepte, prakse i aspiracije koje su stajale u njihovoj pozadini, fokusirajući se na suštinsku funkciju koje je to znanje imalo u procesu kontroliranja ljudskog života, podjarmljivanja i ovladavanja kapacitetima njegovog bivstvovanja i djelovanja.

Kada sam u martu 2025. koncipirala javni poziv za novi tematski broj časopisa *Historijska traganja* morio me osjećaj svojevrsnog beznađa zbog narastajuće svijesti o tome da živimo u povijesnom trenutku u kojem se na histeričan način u globalnom *društvu spektakla* isprepliću pojave *demokratski izabranih* grotesknih ali moćnih političkih figura, zloćudnih i otvorenih promotora svih koncepata koje je izrodila Zapadna civilizacija i za koje smo smatrali da su razotkriveni i kompromitovani kao antihumanistički; ekonomskih moćnika, dijelom tzv. *tehnoliberalna*, koji stoje u njihovoj pozadini kao sive eminencije zaokupljene na nov način starim idejama populacijske politike, eugenike, darvinizma, religijskim mitovima; *demokratski izabranih* vođa na političkim periferijama Globusa koji su spremni pristati na kolonizaciju, eksploataciju, pljačku i uništenje prirodnih resursa vlastitih zemalja, za ličnu kratkoročnu dobit, te koji su spremni primijeniti svaki oblik nasilja prema nacionalnoj pastvi koja se protivi takvom djelovanju. Nasuprot ovom grubo skiciranom prikazu otuđenih centara ekonomske i političke moći koji u pitanje dovodi i sam koncept demokratije stoje društva u kojima se socijalni jaz, usljed generiranih ekonomskih kriza i nekontrolisanih inflacija, sve više produbljuje, životna aktivnost kod velike većine iscrpljuje u borbi za osnovnu egzistenciju te u kojima zombijevski konzumerizam i kultura lične narcisoidne ispovijedi po društvenim mrežama predstavlja opasnu vrstu distrakcije svijesti od izazova i težine procesa kroz koji prolazimo. Dio tog regresivnog razvojnog toka je i strašno nasilje koje se danas, zahvaljujući tehnologiji, odvija direktno pred nama kao prividno nemoćnim sudionicima: masovna ubistva i silovanja, sakaćenje djece, raseljavanja, otimanje i uništavanje imovine, izgladnjivanje, zabrane kretanja, otmice i zatvaranja maloljetne djece, uništavanje stoljećima stvarane kako prirodne tako i kulturne baštine, nasilje i represija u zapadnjačkim *demokratskim slobodarskim* društvima nad onima koji javno govore i protestuju protiv opisanog nasilja te protiv nametanja lažnih i manipulativnih interpretacija čistom činjenicom sile i moći, što sve skupa stvara osjećaj izostanka pravde i pravičnosti.

Kojim istinama i znanjima rukovođena društva su dovedena do ovog mračnog trenutka?

Sve što navodim i što mi se činilo društveno relevantnim i poticajnim za istraživanje, u javnom pozivu i zamišljenom konceptu *Historijskih traganja* br. 24 nastojala sam svesti na razinu povijesti proizvodnje znanja u okvirima bosanskohercegovačkog društva. U tom smislu istraživači/ce su pozvani/e da analitički fokus, postavljen na interdisciplinarne osnove, usmjere na diskurzivna znanja koja je tokom povijesti proizvela (humanistička, društvena, vjerska) inteligencija u Bosni (i Hercegovini), u društvenim, državnim, ideološkim, političkim i kulturno-civilizacijskim okvirima unutar kojih je egzistirala, te koja su bila namijenjena društvu i oblikovanju, (pre)usmjeravanju njegova razvoja i razumijevanja stvarnosti u različitim segmentima društvenog života. Pozvani/e su da propitaju socio-ekonomski, rodni identitet proizvođača znanja, kao i to koja su znanja tokom povijesti dominirala javnim prostorom te se prezentirala društvu kao obavezujuće (znanstvene) istine, koje su teme vrhunile proizvedenim i konstruiranim znanjima, a koje su ostajale na marginama, ili bile potpuno izostavljene i na šta to ukazuje. Također, predloženo je da se istraži *mainstream* diskurzivna potka koja je činila osnovu proizvedenog društvenog znanja, te da se dovede u vezu sa lokalnim ali i globalnim povijesnim kontekstom, kao i da se utvrdi pozicioniranost onih koji su proizvodili znanje u odnosu na strukture ideološke, društvene i političke moći, tj. da li je i u kojoj mjeri znanje koje su proizvodili uistinu služilo društvu, ili jednom, povlaštenom, dijelu njega, te da li je na navedeno imala uticaja činjenica da su ta znanja institucionalno ili vaninstitucionalno, na društvenoj margini, bez neposrednog nadzora i kontrole, proizvedena. Sugerirano je i da se isprate procesi i utvrde uzroci idejne preobrazbe i preusmjerenja proizvođača znanja, te naposljetku utvrdi u kojoj mjeri i u kojim uvjetima, te na koji način koncipirana i prezentirana znanja su u najvećoj mjeri uticala na stanje i preobrazbe društva.

Ovaj je poziv za cilj imao dati neke opće smjernice potencijalnim autorima/cama i dakako nije pokrio sve brojne i tematski raznovrsne aspekte koji su se naknadno mogli otvoriti. Na koji su način povjesničari/ke dominantno iz Bosne i Hercegovine, ali i regiona, shvatili/e koncept poziva, na koji način su mu u ovom trenutku mogli/e odgovoriti možete saznati uvidom u tematsku

rubriku ovogodišnjeg broja *Historijskih traganja* pod naslovom “Znanje pod nadzorom: ideologije, društvo i moć”.

U fokusu dva rada proizvodnja je historiografskog znanja, pri čemu se jedan autor (Dautović) usmjerava na propitivanje prirode pokroviteljstva struktura političke i državne moći u Bosni i Hercegovini i socijalizmu nad proizvodnjom znanja o bosanskom srednjovjekovlju (kao *utemeljujućem* i *legitimirajućem* dobu) te širine prostora slobode za individualnu istraživačku historiografsku produkciju, te vrlo umješno u vezu dovodi konjunkturalne faze socijalističkog perioda sa konjunkturama u proizvodnji historiografskog znanja o bosanskom srednjovjekovlju koje se u krupnim publicističkim poduhvatima, namijenjenim društvu, iskazuje i kao mnogo snažnije kulturno i ideološki određen i konstruiran narativ. Dautović, osim što propituje kakvoću represivnog nadzora nad proizvodnjom historiografskog znanja, ukazuje i na benefite sistemske i snažne materijalne podrške socijalističke vlasti istraživačima/cama u realizaciji bh. znanstvenih projekata. Edin Radušić ukazuje na različite historiografske interpretacije istih povijesnih događaja na pragu modernog doba u Bosni i Hercegovini, tj. na idejno suprotstavljeno apostrofiranje dvaju različitih povijesnih dešavanja u istom razdoblju sa ciljem da im se izgradi ili potvrdi simbolički kapital u oblikovanju kultura pamćenja zajednica koje su *zamišljene* na različite načine. Suptilno upućuje čitateljku i čitaoca u mehanizme kreiranja interpretacije povijesti determinirane idejno-političkim matricama suvremenosti. Na sličan način, samo sa težištem na pružanje preglednog uvida, autori Muhedinović i Maslo u svom radu predstavljaju produkciju historiografskog znanja na stranicama Napretkovog *Kalendar*a u jednom dužem vremenskom periodu (1907–1948), ukazujući pri tom na određenost proizvodnje tog znanja povijesnim kontekstom, tj. ideološkom paradigmom vremena u kojem je nastajalo, kao i na kulturnu uvjetovanost, ali i komforizam, njegovih proizvođača.

Povjesničarka Valentina Kezić u svom radu prikazuje ženski putopis kao kreirani prostor probijanja glasa žene u mušku javnu i kulturnu sferu i pri tome vrlo uspješno uočava ključne protivrječnosti u tom procesu otvarajući pitanje koliko je to uistinu ženski glas budući da se afirmira participirajući u kreiranju znanja kroz koje se dodatno potvrđuje diskurs imperijalne, kolonijalne, bjelačke i kršćanske sile o njenoj civilizacijskoj misiji u predstavljanju i

približavanju, a zapravo kreiranju i preobrazbi *Drugosti* koja je oličena u “Ori-jentu”. Sonja Dujmović se u svom radu ne fokusira toliko na samu proizvodnju znanja koliko na važnu temu nedosljedne primjene formalno i diskurzivno promoviranog načelnog i globalnog principa ženske emancipacije nakon završetka Prvog svjetskog rata. Konkretnije, autorica je usmjerena na detektiranje protivrječnosti koje se rađaju u praksi i u nedosljednom pokušaju oživotvo-renja navedenog principa u okviru jednog agrarnog, nepismenog i patrijarhalnog društva (u BiH), a koje se ponajviše očituju u činjenici idejno-političke instrumentalizacije ženskih društava koja su u konačnici, svojim javnim djelovanjem i načinom organiziranja, više doprinosila procesu potvrđivanja i afirmiranja patrijarhalnih ženskih uloga. Edin Omerčić u svom je radu donio prikaz transformacije jedne ugledne znanstvenice u političarku i promotorku ekskluzivne nacionalističke ideologije i njom zahvaćene religijske doktrine, te naposljetku i u ratnu zločinku koja je svojim javnim diskursom ovjeravala na-silje na definiranim *Drugim*.

Naposljetku, rad Nihada Dostovića čitaocima i čitateljicama predstavlja je-dan važan vjerski rukopis čiji naslov, *Staze upute* ukazuje na njegovu norma-tivnu sadržinu kojom se vjernike, u vrijeme narasle heterodoksije, nastojalo očuvati na *Ispravnom* i za strukture osmanske moći poželjnom i prihvatljivom putu znanja.

I ove godine zanimljivu dopunu tematskom dijelu broja predstavlja rubri-ka “Građa” u kojoj je Amer Maslo, kroz pisma povjesničara Vejsila Čurčića zagrebačkom kolegi Ferdi Šišiću, dao doprinos razotkrivanju dijela društvene povijesti koja stoji u sjeni javnosti prezentiranog intelektualnog stvaranja.

Pored navedene, tematske rubrike, koja predstavlja okosnicu ovog broja *Historijskih traganja*, tu je i rubrika “Redovni tokovi”, u kojoj su objavljeni radovi koji se dotiču nekih drugih, također važnih i uspješno obrađenih tema – faktografskih grešaka koje se reproduciraju u historiografiji o bosanskom srednjovjekovlju usljed nedovoljno opreznog preuzimanja podataka i nasla-njanja na već nastalu historiografsku produkciju (Kurtović); nedosljedne i kontekstualnim ograničenjima ali i zloupotrebom osujećene primjene kon-cepcije stambene politike u socijalizmu prema kojoj je pravo na stanovanje bilo definirano kao jedno od ljudskih prava (Ličina Ramić); slike svakodnevnice

u Drugom svjetskom ratu rekonstruirane na temelju privatne korespondencije (Muhedinović). I ove smo godine bili u prilici zadržati rubriku “Bile su među nama” u kojoj je objavljen rad Elmedine Duranović kojim se iznova podsjećá na mjesto i važnost povjesničarke Desanke Kojić Kovačević u definiranju tema i produkciji historiografskog znanja u Bosni i Hercegovini o bosanskom srednjem vijeku.

Čitaocima i čitateljkaama skrećem pažnju i na prikaze kojima se na osebujan način dopunjava tematski dio *Historijskih traganja* br. 24, između ostalog i jer upućuju na nešto drugačije, i u BiH i regionu, oživljene tokove istraživanja povijesti i kreiranja znanja, ne nužno samo u krugu povjesničara i institucionalno “uokvirenih” istraživača/čica, već i od strane obrazovanih pojedinaca koji/e uz potporu civilnih udruženja pristupaju povijesnoj obradi tema za koje su kao marginalizirani i stigmatizirani dio društva zainteresirani/e.

Na kraju predstavljanja ideje koja stoji u pozadini ovogodišnjeg broja *Historijskih traganja* kao i realiziranog sadržaja kojim se ne samo dekonstruira kroz povijest Bosne i Hercegovine oblikovano društveno znanje već i aktivno kreira novo, želim izraziti duboku zahvalnost svim autorima/cama koji/e su nam povjerili/e svoje tekstove, recenzentima/cama koji/e su dali/e svoj doprinos u provjeri i znanstvenoj nadogradnji tekstova, posebno članovima/cama redakcije časopisa, koji/e su osim svojim radovima doprinos broju dali kroz recenzije, savjete, iscrpne razgovore čime su doprinijeli utisku da realizacija ovog temata predstavlja udruženi prijateljski poduhvat ili bar rezultat zajedničkog rada istraživača/ica koji/e dijele viziju onoga što bi bavljenje poviješću trebalo predstavljati.

Zato, hvala Amili, Dženanu, Ajdinu, Sonji, Aidi, Edinu, Branimiru, hvala i kolegi Nedimu Rabiću koji je svoj doprinos dao i kroz koncipiranje naslova tematskog dijela *Historijskih traganja* br. 24. Čitateljkaama i čitaocima želim da budne svijesti priđu čitanju prezentiranih tekstova.

Sabina Veladžić, Sarajevo 28.12.2025.